

“ALISHER NAVOIY G’AZALLARINI O’TISHDA INTERFAOL USULLARNI QO’LLASH METODI”

Sharopova Matluba Isroilovna

Buxoro shahar kasb-hunar maktabi ona tili va adabiyot fani o’qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Prezidentimizning 2019- yil 6- sentyabrda " Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora - tadbirlar to'g'risida " gi Farmoni asosida 2020/2021- o'quv yilidan boshlab O'zbekistonda boshlang'ich , o' rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimida tegishli ta'lim dasturlari joriy etilgan kasb - hunar maktablari , kollejlari va texnikumlardan iborat professional ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etilishi , uning afzalliklari haqida so'z boradi.*

Tayanch so'zlar: *O' rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimida tegishli kasb - hunar maktablarida A.Navoiy ijodidagi janrlarni o'rganish; Shoir lirikasidagi kichik janrlarni ; Navoiy lirikasini o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari;*

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim-tarbiya sohasida o'zining umumiy yo'lini belgilab oldi. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»dan kelib chiqqan holda shuni alohida ta'kidlash joizki, yurtning kelajagi b'lmish yoshlarni ma'nan yetuk, barkamol shaxs etib tarbiyalashda o'qituvchi, murabbiylarning roli beqiyosdir.

Bugungi kunda yoshlarni har tomonlama mukammal, barkamol inson sifatida kamol toptirish dolzarb masalaga aylandi. Respublikamiz Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek: “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada b'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz” degan edilar1. Shubhasiz, yosh avlodning zamon talablariga munosib, mustaqil fikrlashiga ega, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyat sohibi va dunyoning har bir burjidagi tengdoshi bilan erkin muloqotga kirisha oladigan shaxs b'lib kamol topishida adabiyot va san'atning, bu soha vakillarining roli beqiyosdir.

O'qituvchi nafaqat o'quvchiga bilim beradi, balki uni yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida kamol topishga ham harakat qiladi. Bu borada adabiyot o'qituvchisi zimmasiga yanada kattaroq mas'uliyatlar yuklanadi. Chunki adabiyot darsida o'quvchi o'zi uchun kerakli bilimlarni olishi bilan birga mustaqil fikr yurita oladigan, dolzarb muammolarga javob beradigan, hayotning har bir jabhasiga tanqidiy baho berib, mushohada qiladigan inson sifatida kamol topadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida Navoiyning g'azallarini o'rganishga muayyan dars soatlari ajratilgan. Navoiyning g'azallarini o'rganish o'ziga xos bo'lib, bu o'qituvchidan katta nazariy bilim va metodik tayyorgarlikni talab etadi. Ta'lim tizimida Navoiyning she'rlari,g'azallarini o'rganish masalasi maxsus tadqiq etilmagan. Ushbu masalaning BMIda ilk marta o'rganilishi tadqiqotimizning dolzarbligini belgilaydi.

Alisher Navoiy hayoti va ijodi haqida ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Shoir shaxsiyati, hayotiy faoliyati, adabiy va ilmiy merosi ko'pgina tadqiqotlarda o'rganilgan. Navoiy zamonasidan to shu kungacha ulug' mutafakkir hayoti va ijodi xilma-xil darajada o'rganilgan. Natijada navoiyshunoslik ilmi paydo bo'ldi, rivojlandi va yuksak taraqqiyot pog'onasiga ko'tarildi.

Navoiy hayoti va ijodiy merosini ilmiy asosda o'rganish o'zbek adabiyotshunosligida XX asrning 20-yillaridan boshlandi. Bu boradagi dastlabki izlanishlar taniqli o'zbek ijodkori professor Abdurauf Fitratga qalamiga mansubdir. Uning "Navoiyning forsiy shoirlig'i ham uning forsiy devoni to,,g,,risida", "Farhod

va Shirin" dostoni to'g'risida" nomli maqolalari bu boradagi jiddiy ilmiy tadqiqotlardandir.

XX asrning 70-yillarida navoiyshunoslik ilmi uchun muhim ahamiyatga ega bo,,lgan bir qator ishlar amalga oshirildi. Akademik A.Qayumov Navoiy "Xamsa"si tarqibiga kiradigan dostonlarni talqin qiladi. A.Hayitmetovning "Tabarruk izlar izidan", "Navoiy dahosi", "Meros va ixlos" kabi tadqiqotlar, A.Abdug,,afurovning "Navoiy ijodida satira" (1972), S.Erkinovning "Navoiyning "Farhod va Shirin"i va uning qiyosiy tahlili" (1971), N.Mallaevning "Alisher Navoiy va xalq ijodiyoti" (1974), A.Rustamovning "Navoiyning badiiy mahorati" (1979) nomli monografik tadqiqotlari bunga misol bo,,la oladi.

Istiqoldan keyingi yillarda adabiyotimiz tarixi, xususan, Alisher Navoiy hayoti va ijodiy merosini o'rganishda yangicha qarashlar kuzatildi. Endilikda shoir ijodi Qur'oni Karim, Hadisi Sharif singari muqaddas kitoblar, din va tasavvuf bilan bog'liqlikda o'rganilmoqdaki, bu bizga shoir ilgari surgan g'oyalarning mazmun- mohiyatini to'laroq anglash yetishimiz uchun asos bo'lmoqda.

Shoirning 20 jilddan iborat "Mukammal asarlar to'plami" (1987-2003) keyinroq 10 jildlik asarlari nashr etilishi natijasida Navoiy bitiklari yuzasidan tadqiqotlar olib borish imkoniyatlari yanada kengaydi.

KHMLlarda o'qitiladigan fanlar orasida adabiyot inson ma'naviy qiyofasini tashkil etadigan ruhiy holat, tushuncha, tasavvur, kayfiyat, orzu-umid, mayl va qiziqishlarni yuzaga keltirishning beqiyos imkoniyatlariga egaligi tufayli o'quvchilarda ezgu ma'naviy sifatlarni shakllantirishda yetakchi mavqeda turadi. U o'quvchilar ma'naviy dunyosini qaror toptirishning chegarasiz maydonidir. Bunga erishish uchun adabiyot o'qitish jarayonida o'rganiladigan badiiy asarning janri, tabiati, badiiy xususiyatlariga mos metod va usullar tanlanishi kerak bo'ladi.

Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etgan. Beaho asalari, ular qa'riga nihon ma'nolar tufayli u hamon o'zbek adabiyotining tengsiz namoyandasi, millatimizning g'ururi bo'lib kelmoqda. Buyuk so'z san'atkorning lirikasi cheksiz ummon bo'lsa, qo'llangan badiiy vositalar, so'z o'yinlari, betakror tashbehlar duru gavharlar kabidir. "Xamsa" kabi yirik yuksak badiiy, "Mahbub ul-qulub", "Munojot", "Vaqfiya", "Majolis un-nafois" kabi tarbiyaviy ahamiyatga molik axloqiy asarlar fikrimiz dalilidir.

Uzluksiz ta'lim tizimida Navoiyning ko'pgina asarlari qatori lirik merosini o'rganishga ham muayyan dars soatlari ajratilgan. Navoiyning lirik merosi umumta'lim maktablarining 8-sinfli va KHMning I-II bosqichida, akademik litseyning II-bosqichida o'rganiladi. Bunda shoir devonlari, lirikasidagi asosiy janrlar, badiiy mahorati kabi masalalar tahlilga tortiladi.

Umumta'lim maktablarining 8-sinfida shoirning g'azal va qit'alari o'rganiladi. Akademik litseyning

II bosqichida esa shoirning g'azal, ruboiy, qit'a, tuyuq, muxammas, tarjiband janriga mansub lirik sherlaridan namunalar o'qitiladi. Shu bosqich o'quvchilari uchun mo'ljallangan majmuada Navoiyning 40 ta g'azali, shuningdek, bir nechta ruboiy, qit'a, tuyuq, muxammas, tarjiband janriga mansub asarlari jamlangan.

Navoiy lirik merosi turkiy adabiyotimiz tarixidagi eng mukammal va betakror ijod namunalaridir. Ularni o'qib-o'rganish, ma'no-mohiyatini tushunishda bugungi kunda zamonaviy ta'lim texnologiyalari va interfaol metodlarga murojaat qilish maqsadga muvofiqdir.

Ona tili va adabiyot darslarida ta'limning texnik vositalaridan, kompyuter texnologiyasidan foydalanish masalalari S.Nishonova, T.R.Niyazmetova va boshqa bir qator metodist olimlarning diqqat markazida bo'lgan. Ta'lim tizimida adabiyot darslari, xususan, Alisher Navoiy hayoti va ijodini o'rganishda adabiy materiallarni kengroq o'rganish imkonini beradiganda axborot texnologiyalaridan foydalanishga keng yo'lga ochilmoqda. Shoir asarlarining elektron variantlari ham kitobxonlar va o'quvchilarga havola qilinmoqda.

Elektron axborot ta'lim resursining asosiy tashkil etuvchilari quyidagilar: Navoiy hayoti va ijodini o'rganish bo'yicha ma'ruza matni. Bunda fanning kalendar-tematik rejasi asosida ma'ruza matni beriladi. Maruza matnida talaba ushbu fanni o'rganishi uchun zarur bo'lgan barcha mavzular qamrab olinadi. Unda har bir mavzu uchun tayanch so'z va iboralar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati keltiriladi.

Media fayllar. Audio, video materiallar. Mazkur blok dars mavzusini yorituvchi .mp3 formatidagi audiorolik, .swf yoki .avi formatidagi videoroliklar. Navoiy g'azallarining ko'pchiligi mashhur hofizlar tomonidan qo'shiq qilib kuylangan. Ulardan dars jarayonida foydalanish o'quvchi ijodiy fikrlashini, estetik didini o'stiradi. Shuningdek, shoirning hayoti va ijodiy faoliyati, asarlari asosida ishlangan kinofilmlardan namunalar ko'rsatilishi mumkin.

Avvalo, lirik asarlarni o'rganishda kompyuter va axborot-kommunikatsiya vositalarining qo'llanilishi, o'quvchilarning ular bilan bemalol ishlay olishlari uchun imkoniyatni kengaytiradi. Ya'ni o'quvchi lirik asarlar bilan bog'liq muammolarni ekranda ko'rish orqali aniq tasavvurga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, kompyuter orqali o'quvchiga yetkazilayotgan Navoiy she'riy matnini zarurat bo'lganida, qayta - qayta chaqirish va takrorlash imkoniyati ham bor. Bu narsa ayrim o'quvchilarda, guruh sharoitida ishlaganda kuzatiladigan iymanish kabi sifatning namoyon bo'lmasligini ta'minlaydi.

Uchinchidan, har bir professor-o'qituvchining o'zigagina xos bo'lgan tushuntirish uslubi, metodik yondashuvi mavjud. AKT vositalaridan foydalanish pedagogik jarayonlar

ichidagi samarasiz uslubiyotlarga barham beradi. O'qituvchi Shoir she'rlarini ma'lum bir tizimga solib, o'quvchi uchun oson yo'llarini ishlab chiqadi. Bu esa o'quvchi tasavvurlarini kengaytiradi.

To'rtinchidan, Navoiy lirikasiga oid yangi axborotlarni uzatish texnologiyalari bilimlarni o'zida ifoda etib, unda sxemalar, rasmlar, jadvallar, grafik va diagrammalarga keng o'rin beriladi. Bu narsa yoshlarda obrazli xotirani jonlantirib, ularning eslab qolish qobiliyatini kuchaytirishi mumkin.

Beshinchidan, ushbu axborot vositalaridagi Navoiy she'rlari va ularga oid lug'atlarni fleshkaga yoki telegram akauntiga yozib olish va ulardan zarur o'rinlarda foydalanish mumkin. Bu ham vaqtni, ham mablag'ni tejaydiki, yuzlab nusxalarda chop etilayotgan kitoblardan arzon bo'ladi.

Axborot texnologiyalarini ta'im tizimiga tadbqiq etish o'quv jarayonining samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarni qo'llash shaxsiy kompyuterlar va axborot texnologiyalarinnig pedagogik dasturiy vositalari hamda multimedia vositalarining yaratilishi bilan bog'liqdir. Bugungi kunda AKTlarning multimedia vositalarida o'quv materiallarini obrazli ko'rinishda ifodalash imkoniyati mavjud. Ma'lumotlarning matn ko'rinishida emas, balki obrazlar ko'rinishida taqdim etilishi bilim olish va fikrlashga ijobiy ta'sir qiladi. Ko'rinishidagiga nisbatan o'quvchi diqqatini tez jalb etishi bilan birga oson o'zlashtirishga ko'proq yordam beradi. Zamonaviy axborot texnologiyalari an'anaviy o'qitish texnologiyasidan inson intellekti rivojlanishining yangi shoxobchasiga mos keladigan obrazli ko'rinishda ma'lumotlarni taqdim etishi, muloqot tillari bilan boq'liq muammolarni yechishga hamda jahondagi kommunikatsion jarayonlarning rivojlanishiga olib kelishi bilan ham farqlanishi mumkin. O'quv materiallarini obrazlar ko'rinishida taqdim etish vositasida o'quvchilarning bilish jarayonga, jumladan, o'quv materiallarini qabul qilish, ma'nosini anglash, esda saqlash va takrorlash kabi jihatlarga ma'lum darajada ta'sir etish mumkin. Shuningdek, bu metodika o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlarini orttirishi bilan birga o'quv materialini ko'p kuch sarf qilmasdan o'zlashtirishlariga erishtiradi. Buni an'anaviy o'qitish metodikasi bilan taqqoslaganda yaqqol ko'rish mumkin.

An'anaviy o'qitish metodikasida o'quv materiallari matn va formulalar ko'rinishida berilib, uni namoyish qilish imkoniyati deyarli mavjud emas. Bunday ko'rinishda berilayotgan o'quv materiallarini o'zlashtirish asosan o'quvchi tomonidan ketma-ket ravishda qabul qilinadi, shu sababli ularni esda qoldirish va o'zlashtirish jarayoni sust kechadi. O'quv materiallarini obrazli ko'rinishda taqdim etishda esa har xil ko'rinishdagi ranglar, harakat, ovoz kabi vositalar o'quvchilarning o'quv materiallarini qabul qilish qobiliyatini oshirishi bilan birga ularning berilayotgan materiallarini tahlil qilish, taqqoslash hamda abstraktsiyalash kabi muhim sifatlarini rivojlantiradi. Endilikda o'qitishning bu jarayonini multimedialarni elektron nusxa ko'rinishida chop etishni taqozo etmoqda.

Shu o'rinda qayd etib o'tish kerakki, axborot uzatishning bu usuli tufayli buyuk davlat arbobi, shoir va mutaffakir Alisher Navoiyning ijodi hozirgi kunda dunyo miqyosida,

jumladan, AQSH, Yevropa va Osiyo mamlakatlaridagi yirik ilmiy markazlarda katta e'tibor bilan o'rganilmoqda. Bu esa yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatadi. Shoirning g'azallari, sahnalashtirilgan va filmi ishlangan asarlarining imitatsion modelini yaratib, asarlar mazmunini ular orqali ochib berish yaxshi samara beradi.

Navoiy lirikasi, xususan, kichik janrdagi asarlarida xilma-xil timsollar qo'llanilib, ular orqali oshiq va ma'shuqaning turfa xil kechinmalari san'atkorona tasvirlanadi. Buni o'quvchilarga o'rgatishda slaydlar, jadvallar muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Xalq so'zi. 2016 yil 16 dekabr.
2. Karimov.I. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil qilish haqidagi farmon Xalq so'zi 14 may.
3. Azizxodjaeva N.Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T. Moliya. 2003.
4. Alisher Navoiy ijodiy merosining umumbashariyat ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotidagi o'rni. Xalqaro ilmiy konferentsiya. – Navoiy: O'zbekiston, 2017
5. Alisher Navoiy. Qomusiy lug'at. I-II jildlar Mas'ul muharrir Sh.Sirojiddinov. – T. Sharq, 2016
6. Jumaniyozova M. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari. Ped. fanl. nom. diss. avtoreferati. – T. 2007
7. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –T. "Iste'dod" jamg'armasi, 2008
8. Ishmuhamedov R. Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). -T. Iste'dod, 2009
9. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. – T. O'qituvchi, 1996.
10. Yo'ldoshev Q. Globallashayotgan dunyo va o'qitishning interfaol usullari. Xalq ta'limi. 2007. 6-son.